

Varajane liitumine vahetuskursimehhanismiga ERM2 28. juunil 2004 oli otsus, mis kinnitas Leedu kavatsust võimalikult kiiresti eurole üle minna. Kavatsustest üksi siiski ei piisa – majandus- ja rahaliidu täisliikmeks saada sooviv riik peab esmalt täitma Maastrichti kriteeriumid ning see võib osutuda keeruliseks, kuna mõju avaldavad nii ELi arenumatele riikidele järelejäädumise seotud struktuursed mõjud kui ka arengusuunad, mille on põhjustanud liitumine ELiga. Viiest kriteeriumist (inflatsiooni-, eelarvepuudujäägi, pikaajaliste intressimäärade, ERM2 ja valitsemissektori võlakooormuse kriteerium) on Leedu jaoks olulisima tähtsusega (ehk “siduvad kitsendused”) neist esimene ja teine¹. Esmalt käsitletaksegi järgnevas artiklis tähtsaimat ehk inflatsiooniküsimust ning seejärel eelarvepoliitilist arengut.

MAASTRICHTI LÄHENEMISKRITEERIUMIDE TÄITMISEGA KAASNEVAD RISKID: LEEDU VÄLJAVAADED

RAIMONDAS KUODIS

Leedu Panga majanduspoliitika osakonna
juhataja

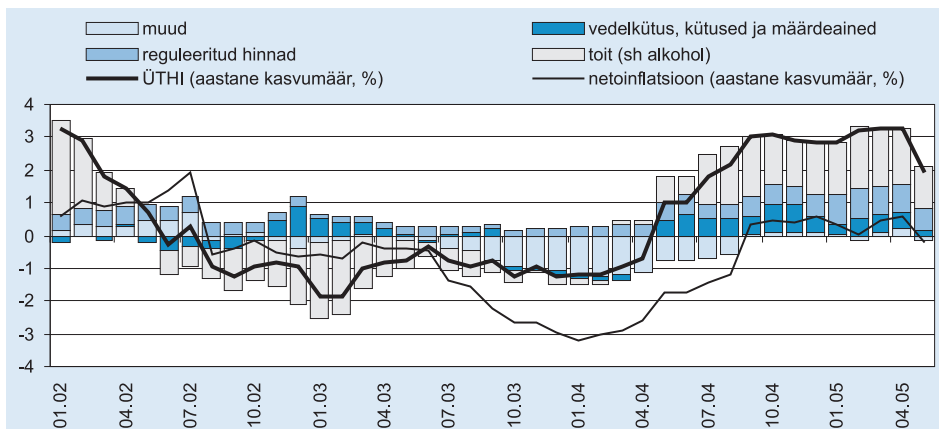
■ Viimase aja hinnamuutused ■

Pärast ühinemist ELiga 1. mail 2004 tõusis Leedu aastane inflatsioonimäär ligi 4 protsendi-punkti võrra. 2004. aasta septembrist jäi see stabiilsele tasemele, moodustades ligikaudu 3%. Koguinflatsioon langes tagasi 2%-ni alles hiljuti ning see toimus tänu baasefektidele – liitumiskuu (mai 2004) kõrge (1,5%-ne) kuuinflatsioon “kadus” ahelindeksist.

Koguinflatsiooni järsu tõusu põhjustasid järgmised tegurid (vt ka joonis 1):

- a) toidukaupade hindade tõus;
- b) teatud ebameeldivad administratiivsed otsused;
- c) naftahinna tõus ning USA dollari kallinemine euro suhtes;
- d) väiksemad positiivsed pakkumispoolsed šokid telekommunikatsioonisektoris.

¹ Sulgudes esitatud kriteeriumide järjestus peegeldab nende täitmata jätmise riski määra.

Joonis 1. Osakaal Leedu aastases inflatsioonimääras

Toidukaupade hinnad

Toidukaupade hindade tõus mõjutas aastast inflatsioonimäära kõige rohkem – ligi 1,7 protsendipunkti. See oli ootuspärane suundumus, mille põhjustas ühinemine ELiga. Põllumajandustoodete ja toiduainete hinnaarbitraaž on ELi turgude avanemise loomulik tagajärg. Põhimõtteliselt on sellel kaks külge: **pikas perspektiivis suurendab kaubavahetusolude paranemine üldist heaolu, kuid lühiajaliselt vähendab see linnaelanike reaalselt tulu ning põhjustab ka märkimisväärset inflatsiooni tõusu**, mis on oluline Maastrichti kriteeriumide kontekstis². Lisaks hinnaarbitraažile on teatud mõju avaldanud ka ELi toetused toidukaupade väljaveole Euroopa Liidu välistele turgudele. Ühtlasi on tulnud täheldada kodumaist hinnatõusurvet.

Siiski on selle kaubandust soodustava protsessi intensiivsus olnud mõnevõrra üllatav: liitumisele järgnenud aasta jooksul suurenes põllumajandustoodete väljavedu tervelt 25%.

Administratiivsed otsused

Mõningaid reguleeritud hindu ning kaudseid makse hõlmavad muudatused lisasid liitumisjärgsele aastasele inflatsioonimäärale 0,7 protsendipunkti. Mais 2004 võeti meetmeid kaudsete maksude ühtlustamiseks: suurendati farmaatsiatoodete käibemaksu- ning kütuse ja tubaka aktsiisimäära.

Liitumine ei põhjutanud siiski kõiki administratiivseid otsuseid. **Inflatsiooni suurendas märkimisväärselt ka Leedu elektri- ja gaasisektori reguleerijate otsus tõsta elektri- ja gaasihinna ülempiiri** (jaanuarist 2005). Ehkki juba selle sammu majanduslikud kaalutlused on küsitavad, oli selle ajastus – vaid poolteist aastat enne lähenemisaruannete tähtaega

² Toiduainete osakaal THIs on jätkuvalt ligi 30%.

**Valitsusel on
targem euro
kasutuselevõtu
eel hoiduda
administratiivse
iseloomuga
inflatsiooni-
üllatustest.**

– eriti halb. Kuna Maastrichti inflatsioonikriteeriumi piirmäär jääb tõenäoliselt väga madalale tasemele, tuleb Leedul tarbijahinnaindeksit (THI) mõjutavate tegurite puhul “hoolikalt lugeda iga senti”. Seetõttu on valitsusel kõige targem püüda euro kasutuselevõtu eel hoiduda administratiivse iseloomuga inflatsiooniüllatustest.

Elektri- ja gaasihinna otsene mõju inflatsioonile on olnud märkimisväärne (juba elektrihind üksi suurendas jaanuarikuu inflatsiooni 0,3 protsendipunkti võrra), kuid nende kaudne mõju THI-le võib olla isegi suurem.

Kuna tarbijad eelistavad laia kaubavalikut, elab suurem osa tööstusriike maailmas, kus majandus põhineb valdavalt “monopoolsel konkurentsil”. Seetõttu on enamik igapäevaselt tarbitavaid kaupu jäikade hindadega.

Selleks et hindu uuesti optimeerida, vajavad konkureerivad monopolid tavaliselt mõnd *koordinatsioonimehhanismi*, sest esimene ettevõtte, mis oma hindu tõstab, riskib sellega, et juhul kui konkurendid tema eeskuju ei järgi, kaotab ta neile suure turuosa. **Järsk energia sisendhindade tõus Leedus võib vallandada hindade taasoptimeerimise laine.**

Üllatav on ka see, kui ulatuslik on energiahinna šoki põhjustatud hindade kohandamine. Leedul on selle kohta üks huvitav näide. Leedu lihatootjate liidu esimees vastas ajakirjaniku küsimusele, kui palju suurenevad lihatoodete hinnad seoses 10%se elektrihinna kasvuga, et hinnad tõusevad ligi 5%. Majanduslikust seisukohast tähendab see, et elekter moodustab toote lõpphinnast 50%, mis on otse loomulikult absurdne. Siiski illustreerib see näide ilmekalt, et ettevõtted võivad liialdada sisendhindade šokiga kohanemisel.

Elektrihinna järsu tõusu majanduslikesse põhjustesse süvenedes tuleb tunnistada, et kahe näiliselt loogilise sammu lõpptulemus oli siiski ebaloogiline: a) uus elektriseadus sidus elektrivõrkude kasumi varadega (mitte investeeritud summadega, nagu soovitab loomulike monopolide reguleerimise teooria) ning b) elektrivõrgud tõstsid oma varade arvestuslikku väärtust ligi kolm korda, et paremini kajastada asenduskulusid ja järgida rahvusvahelisi raamatupidamisstandardeid. “Regulatiivsete reformide” täieliku rakendamise tulemusena oleksid elektri hinnad kahekordistunud! Siiski lükkasid reguleerijad “kasumi ja varade suhte” rakendamise kolm aastat edasi.

Naftaga seotud küsimused

Võiks väita, et tõusev naftahind peaks suurendama inflatsiooni ka neis ELi liikmesriikides, mis kandideerivad Maastrichti klubi “kolme parima sooritaja” tiitlile.

Hiljutine naftahinnašokk avaldus aga asümmeetriliselt (~0,6 protsendipunkti aastast inflatsioonist alates liitumisest), mis tähendab, et **kui naftahind tõuseb, kasvab Leedu THI kiiremini kui liikmesriikides, mille inflatsiooni järgi arvestatakse piirmäära, kuna**

kütuse osakaal Leedu ühtlustatud tarbijahinnaindeksis (ÜTHI) on suurem. Me oleme arenev riik ning keskmine tarbija kulutab esmatarbekaupadele rohkem. Asümmeetria teine põhjus on bensiini eriaktsiisi madalam tase (kaudsete maksude ühtlustamist pole veel lõpule viidud).

Loomulikult kehtiks naftahinna languse puhul vastupidine väide. Seetõttu ei vaja me Maastrichti inflatsioonikriteeriumi täitmiseks mitte ainult tarka poliitikat, vaid ka õnne. Nagu näha, pole viimase aja poliitika olnud kuigi õnnestunud (vt elektrinäidet) ja ka õnne ei näi olevat (naftahinna tõus ei peatu ning USA dollar tugevneb jätkuvalt).

Keskmise inflatsioonimääraga seotud ebameeldivused

Maastrichti inflatsioonikriteeriumile vastavuse hindamiseks kasutatakse *keskmist* inflatsioonimäära. Asjaolul, et keskmine inflatsioon peegeldab koguinflatsiooni muutusi vaid väikese hilineumisega, on poliitikute jaoks teatud praktiline tähendus. 2004. aasta teise poole ning 2005. aasta administratiivsed otsused mõjutavad inflatsiooni 2006. aasta keskel ehk ajal, mil tuleb esitada lähenemisaruanded. Järelikult võib selleks, et ametivõimud jõuaksid juba tehtud administratiivsetele otsustele tagasikäigu anda, olla liiga hilja.

Usutavalt jääb Maastrichti kontrollväärtus stabiilsele ja madalale tasemele³ – tõenäosus, et mõned ELi liikmesriigid jõuavad deflatsioonini, on suurem EL-25 kui EL-15 riikides. Lisaks ületas Leedu kevade lõpus piirmäära (vt joonis 2).

**Tõenäosus,
et mõned ELi
liikmesriigid
jõuavad
deflatsioonini, on
suurem EL-25 kui
EL-15 riikides.**

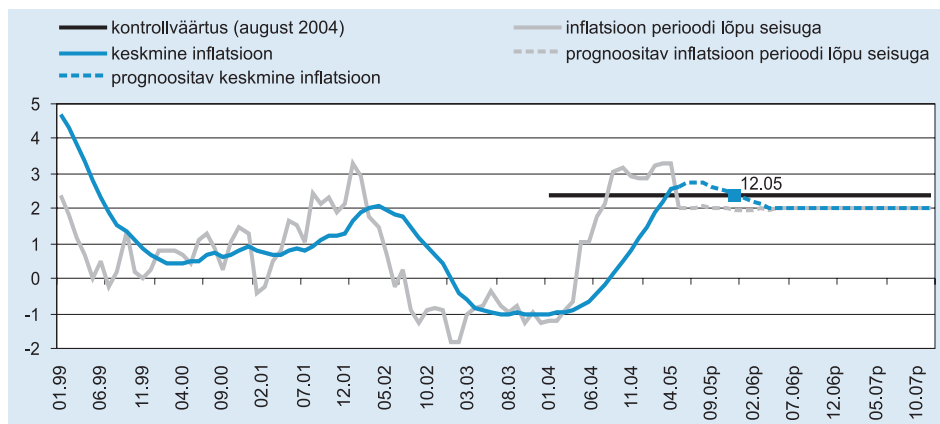
Võimalik, et Leedu aasta keskmine inflatsioonimäär alaneb uuesti, kuid minu arvates on riskid siiski ülimalt tõsised:

- viimasel ajal on mõned Vene poliitikud ja Gazprom avalikult välja öelnud, et oleks aeg tõsta Balti riikidele müüdava gaasi hinda ELi tasemele lähemale;
- Leedu Gaas hakkab võtma õiguslikke meetmeid selle reguleeriva asutuse vastu, kes ei tõstnud pärast ettevõtte varade indekseerimist hinna ülempiiri, kuigi tegi seda elektri jaotusvõrkude puhul;
- Vilniuse linnavalitsus kavatseb sügisel tõsta ühistranspordi teenuste hinda 25% võrra, jne.

Kokkuvõtteks võib öelda, et **kui koguinflatsioon püsib praegusel 2% tasemel, siis on võimalik, et aasta keskmine inflatsioonimäär langeb alla piirmäära aasta lõpus, paar kuud enne hindamise algust⁴.** Selline (optimistlik) stsenaarium välistab aga igasugused suuremad inflatsiooniüllatused 2006. aasta aprillini, kuid ülalmainitud riskide tõttu pole see eriti tõenäoline.

³ Meie praeguste eelduste kohaselt võib kontrollväärtus jääda samale tasemele (2,4%) nagu 2004. aasta oktoobri lähenemisaruannetes.

⁴ Kui lähenemisaruanded avaldatakse 2006. aasta mais, siis on andmete esitamise tähtaeg arvatavasti märts 2006.

Joonis 2. Tuleviku inflatsioonistsenaarium

■ Eelarve ■

Leedu viimase aastakümne eelarvepoliitikat iseloomustab mõõdukas, kuid järjepidev eelarvepuudujääk. Eelarve tasakaalustamatus on enamasti olnud struktuurse iseloomuga ning peegeldab riikliku rahastamise vajadust üleminekuperioodil ning riigi tulu vähenemist kahaneva maksubaasi tõttu.

2004. aastal oli valitsemissektori eelarve puudujääk 2,5% SKPst, mis on veidi parem saavutus, kui 2004. aasta kevade lähenemisaruandes lubatu (2,7%). Vastavalt ajakohastatud lähenemisprogrammidele moodustab **valitsemissektori 2005. aasta puudujääk 2,5% SKPst ning võlakoormus suureneb veidi – 20,9%ni.**

Keskpikas perspektiivis peaks valitsemissektori eelarve defitsiit 2006. aastaks järk-järgult langema 1,8%ni SKPst ning 2007. aastaks 1,5%ni SKPst. Võlakoormus jääb prognoosi kohaselt oluliselt madalamale 60%sest kontrollväärtusest.

Hoolimata (parlamendivalimiste) aastal 2004 toimunud eelarvepositsiooni nõrgenemisest peaks Leedu eelduste kohaselt täitma puudujäägikriteeriumi piisava varuga kõikumiste tarvis. 2005. aasta esimeses kvartalis moodustas valitsemissektori eelarvepuudujääk 1,2% SKPst.